

CAOP
Postbus 556, 2501 CN Den Haag
Lange Voorhout 13, 2514 EA Den Haag

Datum: 16 april 2021
Ons kenmerk: C6C_20.0021-1

Onderwerp

Conclusies en Adviezen Paritaire Commissie aanpak problematiek chroom-6 en CARC

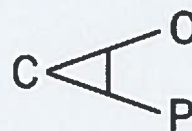
Conclusies en Adviezen

Inleiding

Op 8 april 2021 heeft het RIVM zijn rapportage aangaande het chroom-6 onderzoek op de andere defensielocaties dan de POMS-locaties aan de Paritaire Commissie aangeboden. De Commissie heeft, net als in eerdere fasen van het onderzoek, op grond van de rapportages van het RIVM en eigen waarnemingen, haar conclusies getrokken en adviezen geformuleerd. In dit document worden deze besproken. Daarnaast wordt ingegaan op de belangrijkste doelstellingen van het onderzoek en de waardering van de manier waarop het onderzoek onder leiding van het RIVM is uitgevoerd. Ook zullen de eerder door de Paritaire Commissie gedane adviezen worden aangestipt.

Het onderzoek

In 2014 was sprake van een toenemend aantal meldingen van gezondheidsklachten bij (oud-)werknemers van het Ministerie van Defensie die gewerkt hadden met chroom-6 houdende verf. De toenmalige Minister van Defensie Hennis heeft daarom in februari 2015 besloten nader onderzoek te laten doen door het RIVM. Ook is toen de Paritaire Commissie chroom-6 en CARC ingesteld. De Commissie heeft als opdracht om de RIVM-onderzoeken naar de arbeidsomstandigheden en het gebruik van CARC en chroom-6 houdende verf bij Defensie te begeleiden en te adviseren over de consequenties van de uitkomsten.

Het onderzoek is in drie fasen uitgevoerd. De eerste en tweede fase van het onderzoek betroffen de vijf Prepositioned Organizational Materiel Sites (POMS-)locaties in de tijdsperiode waarin deze operationeel waren: van 1984 tot en met 2006.

Eerste fase

Eerst is onderzoek gedaan naar de gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan chroom-6 op de POMS-locaties. RIVM heeft dit onderzoek in april 2018 afgerond. In juni 2018 heeft de Paritaire Commissie haar [conclusies en adviezen](#) aangeboden aan de Staatssecretaris van Defensie. Op grond van de adviezen is in overleg met de Centrales van Overheidspersoneel, door Defensie een [collectieve uitkeringsregeling](#) vastgesteld voor de (oud-) werknemers van de POMS-locaties en hun nabestaanden.

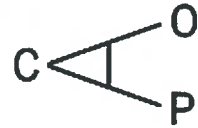
Tweede fase

Het tweede deel van het onderzoek ging over de gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan Chemical Agent Resistant Coating (CARC) op de POMS-locaties. Dit onderzoek is in het voorjaar van 2020 afgerond. In april 2020 zijn de resultaten van het RIVM-onderzoek, inclusief de [conclusies en adviezen](#) van de Paritaire Commissie openbaar gemaakt.

Derde fase

Het derde deel van het onderzoek betreft de gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan chroom-6 op andere defensielocaties dan de POMS-locaties. Dit onderzoek bouwt voort op de kennis en ervaringen uit het POMS-onderzoek en maakt gebruik van veel resultaten die al in dit onderzoek waren verkregen. De resultaten van dit onderzoek op alle locaties zijn in april 2021 aangeboden aan de Paritaire Commissie. De opzet, uitvoering en resultaten van het onderzoek staan in detail beschreven in het RIVM Rapport 2021 - 0066 ("Onderzoek naar blootstelling aan chroom-6 en arbeidsomstandigheden op Defensielocaties, Periode 1970-2015")

De conclusies en adviezen van de Paritaire Commissie in het document dat nu voor u ligt gaan over de derde fase, het onderzoek op alle defensielocaties.

Doelstellingen van het onderzoek “Alle defensielocaties”

Het RIVM-onderzoek op alle locaties had drie doelstellingen.

Allereerst was het doel duidelijkheid te geven aan (oud-)medewerkers van alle locaties van Defensie waar gewerkt is met chroom-6, en die lijden aan een bepaalde aandoening, over de vraag of er samenhang kan zijn tussen blootstelling aan chroom-6 tijdens hun werk en hun aandoening.

In de tweede plaats ging het er om te onderzoeken of er voldoende basis zou zijn om de POMS Uitkeringsregeling uit te breiden voor de (oud-)medewerkers van alle defensielocaties.

In de derde plaats was de opzet te signaleren of er aanleiding is om meer onderzoek te doen (bijvoorbeeld bij tegenstrijdigheden, onduidelijkheden of gebrek aan informatie), met als uiteindelijke doel duidelijkheid te geven aan (oud-) medewerkers van Defensie over mogelijke blootstelling aan chroom-6 in hun werksituatie en de gezondheidsrisico's die dat met zich meebracht.

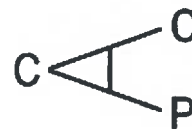
Verloop van het onderzoek.

Verkenning andere locaties

In 2019 heeft de Paritaire Commissie het RIVM gevraagd een verkenning te doen naar de manier waarop bij Defensie op andere (niet-POMS) locaties werd omgegaan met de naleving van wetten en regelgeving op het gebied van arbeidsomstandigheden met betrekking tot chroom-6. Opzet was een beeld te krijgen van de arbeidsomstandigheden in aanvulling op de kennis en ervaring vanuit het POMS-onderzoek.

Centraal in dit verkennende onderzoek was de vraag hoe Defensie in haar rol van werkgever invulling heeft gegeven aan de toen geldende regelgeving voor de arbeidsomstandigheden. Hierbij is rekening gehouden met de toen beschikbare kennis over chroom-6 en de wet- en regelgeving van dat moment. Als onderzoeksperiode voor dit historisch onderzoek heeft de Paritaire Commissie op advies van het RIVM gekozen voor de periode tussen 1970 tot 2015.

Voor deze verkenning is een dertigtal gesprekken gevoerd met (oud-) werknemers, adviseurs en leidinggevendenden. Het ging dan om medewerkers op locaties waarvan het bekend was dat er met chroom-6 houdende verf was gewerkt. De gesprekken zijn gevoerd om thema's te

identificeren, informatie te verzamelen en vragen te beantwoorden over arbeidsomstandigheden en veilig werken. Deze thema's en vragen waren gebaseerd op de documentanalyse die eerder was uitgevoerd in het kader van het POMS-onderzoek. Op basis van de resultaten uit deze verkenning heeft de Paritaire Commissie besloten om in het onderzoek álle locaties en álle Defensieonderdelen waar mogelijk is gewerkt met chroom-6 houdende verf binnen de genoemde periode te betrekken. Het betreft de Koninklijke Luchtmacht (CLSK), de Koninklijke Landmacht (CLAS), de Koninklijke Marine (CZSK), de Defensie Materieel Organisatie (DMO) en de Koninklijke Marechaussee (KMar).

Het RIVM kon bij dit onderzoek uiteraard gebruik maken van de kennis en ervaring die was opgedaan in het POMS onderzoek uit 2018. Maar er was wel een belangrijk verschil: de schaalgrootte, het aantal locaties en de variëteit aan functies.

Aantal locaties:

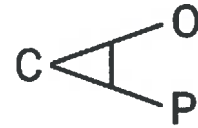
Bij het POMS-onderzoek ging het om vijf locaties. Bij het onderzoek op alle defensielocaties ging het om veel meer locaties, waarbij geen enkele locatie op voorhand was uit te sluiten. Het was immers mogelijk dat ook op niet-onderhoudslocaties werkzaamheden werden uitgevoerd waarbij met chroom-6 houdende verf was gewerkt. Er was geen overzicht voorhanden van alle locaties waar mogelijk met die verf is gewerkt. Sommige locaties waren gesloten en andere hadden in de loop van de tijd een andere naam gekregen. Uiteindelijk heeft het RIVM in samenwerking met Defensie, informatie verzameld over 229 locaties waar mogelijk met chroom-6 houdende verf is gewerkt.

Aantal (oud-)medewerkers:

Op de POMS-locaties hebben naar schatting tussen de 2000 en 3000 mensen gewerkt in de periode van 1984 tot 2006, waarvan een deel ofwel direct of indirect kan zijn blootgesteld aan chroom-6. In de periode tussen 1970 en 2015 hebben naar schatting in totaal meer dan 850.000 mensen bij Defensie gewerkt waarvan het onduidelijk is hoeveel van hen kunnen zijn blootgesteld aan chroom-6.

Aantal en variëteit in functies:

Er is getracht om uit te gaan van de door de medewerkers genoemde functies. In het POMS-onderzoek ging het om ca. 80 functies. Maar voor de hele defensieorganisatie ging het om duizenden verschillende functies met verschillende functiecodes, waarvan de namen in de loop der jaren ook nog eens veranderden. Ook was het waarschijnlijk dat een functie bij het ene onderdeel een ander takenpakket inhield dan bij een ander onderdeel. In het onderzoek

op de POMS-locaties is gebruik gemaakt van gerichte groepsgesprekken en interviews per locatie. Een zelfde werkwijze bleek voor het onderzoek op alle defensielocaties (met honderden locaties, duizenden functies en een tijdspanne van 45 jaar) in redelijkheid niet mogelijk.

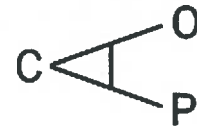
Opzet van het onderzoek

Om het onderzoek binnen een redelijke termijn te kunnen afronden zodat de (oud-)medewerkers niet langer hoefden te wachten op de resultaten, is na advies van het RIVM gekozen voor een andere onderzoeksofzet dan bij de POMS-locaties. Er is gebruik gemaakt van een online vragenlijst. Hierdoor heeft iedere (oud-)medewerker van elk defensieonderdeel kunnen meewerken aan het onderzoek. Door deze benadering hoefde van tevoren ook geen keuze te worden gemaakt voor bepaalde locaties of onderdelen.

De thema's en vragen in deze vragenlijst sloten aan bij de thema's en vragen die ook in het POMS-onderzoek waren gesteld en die nodig waren om een uitspraak te kunnen doen over een eventuele samenhang tussen werken met c.q. blootstelling aan chroom-6, de arbeidsomstandigheden en de mogelijke gezondheidsrisico's. Er is hier dus gebruik gemaakt van de ervaringen, kennis en resultaten van het POMS-onderzoek. Omdat in het onderzoek ook werd gevraagd naar persoonlijke gegevens is veel aandacht besteed aan het voldoen aan de AVG om de persoonlijke gegevens te beschermen.

Het was natuurlijk wel van belang dat zoveel mogelijk respondenten de vragenlijst zouden invullen. De onderzoeksmethode moest daarom laagdrempelig zijn en de vragenlijst moest eenvoudig en goed toegankelijk zijn. Er zijn diverse oproepen gedaan om zo veel mogelijk (oud-)medewerkers te informeren en de gelegenheid te geven om mee te doen aan het onderzoek. Vanuit Defensie is dit gebeurd via nieuwsbrieven, websites en tijdens werkbezoeken. Vanuit de vakbonden zijn de bij hen bekende defensiemedewerkers actief benaderd en ook in de bladen van de vakbonden zijn oproepen gedaan om mee te doen.

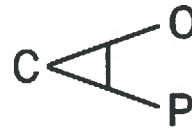
Tenslotte is in alle huis-aan-huis bladen van Nederland een advertentie geplaatst om lezers te wijzen op het onderzoek en (oud-)medewerkers op te roepen deel te nemen. Het resultaat van dit alles is dat tussen 17 februari en 5 juni 2020 1582 (oud-)medewerkers van Defensie de online vragenlijst hebben ingevuld.

Als mogelijk nadeel van het gebruik van een online vragenlijst kan gezegd worden dat er niet met de medewerkers zélf gesproken is. Maar in het verkennende onderzoek naar de arbeidsomstandigheden is dat wel gebeurd. Door het gebruik van de online vragenlijst kon bovendien op een efficiënte manier, veel méér gevraagd worden aan veel meer (oud-)medewerkers. Ook hadden de deelnemers in de vragenlijst alle ruimte om individuele situaties en opmerkingen naar voren te brengen.

De onderwerpen die het RIVM heeft onderzocht, zijn bij alle locaties hetzelfde als bij het POMS-onderzoek: ziektes en aandoeningen, beheersmaatregelen en persoonlijke beschermingsmiddelen, beoordeling van de blootstelling, functies en taken en ontwikkelingen in de tijd. Ook is hierbij onderzoek gedaan naar mogelijke verschillen tussen de locaties en mogelijke verschillen tussen de krijgsmachtdelen. Met name de identificatie van functies en welke werkzaamheden als onderdeel van de functie werden uitgevoerd, bleek moeilijk. Een volledig overzicht van alle functies en welke werkzaamheden hierbij werden uitgevoerd op de meer dan 200 (voormalige en huidige) locaties was niet beschikbaar. Bij het POMS-onderzoek konden de uitgevoerde werkzaamheden worden herleid naar functies. De blootstelling kon vervolgens per functie worden bepaald. Deze methodiek bleek echter in het onderzoek naar alle locaties niet haalbaar.

Illustratief is dat de meeste medewerkers die de online vragenlijst hebben ingevuld, aangaven te behoren tot de functiegroep 'techniek'. Hiertoe behoort een groot aantal verschillende functies met diverse werkzaamheden, die bovendien afhankelijk van het krijgsmachtdeel en de tijdsperiode aanmerkelijke verschillen te zien gaven. Het maken van een eenduidige en volledige indeling van functiegroepen, op basis van de onderzoeksgegevens en de door de (oud-)medewerkers aangeleverde informatie, bleek daarom niet mogelijk. Er is daarom gekeken naar de werkzaamheden en de daarbij behorende blootstelling.

Belangrijkste conclusies van het RIVM onderzoek

De belangrijkste conclusies van het onderzoek zijn als volgt.

1. Het onderzoek laat zien dat er door de hele defensieorganisatie heen (oud-)medewerkers in aanraking kunnen zijn geweest met chroom-6.
2. Met informatie over de uitgevoerde taken van een (oud-)medewerker kan zijn/haar blootstelling aan chroom-6 kwalitatief worden ingeschat. Daarmee kan worden aangegeven welke ziekten mogelijk door deze blootstelling aan chroom-6 kunnen zijn veroorzaakt of nog kunnen worden veroorzaakt.
3. In het begin van de onderzochte periode waren de beschermende maatregelen onvoldoende. In de loop van de tijd heeft verbetering plaatsgevonden.

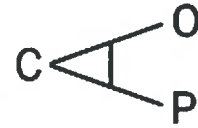
Conclusies van de Paritaire Commissie met betrekking tot de opzet en uitvoering van het onderzoek.

De Paritaire Commissie wil haar waardering uitspreken voor het werk dat het RIVM en alle aan het onderzoek verbonden onderzoeksinstituten en wetenschappers hebben verricht. De Paritaire Commissie heeft regelmatig aangedrongen op het binnen redelijke termijn afronden van het onderzoek. Dat heeft mede geleid tot de gekozen onderzoek systematiek. Daarbij heeft de Paritaire Commissie nooit de zorgvuldigheid en volledigheid van het onderzoek uit het oog verloren.

Het eerdere besluit om het onderzoek gefaseerd uit te voeren (eerst voor de POMS-locaties en vervolgens voor alle defensielocaties) heeft goed gewerkt. Voor het onderzoek voor alle defensielocaties, dat omvangrijker en complexer was dan het POMS-onderzoek, is optimaal gebruik gemaakt van de kennis, ervaringen en resultaten van het eerdere onderzoek. Net als bij het POMS-onderzoek is de inhoudelijke klankbordgroep van het RIVM belast geweest met de toetsing van de wetenschappelijke kwaliteit, maatschappelijke relevantie en zorgvuldigheid van het onderzoek en de resultaten.

Conclusies en adviezen van de Paritaire Commissie aan Defensie.

Op basis van de conclusies van het onderzoek zoals die door het RIVM zijn verwoord en op basis van eigen waarnemingen en overwegingen, trekt de Paritaire Commissie de volgende conclusies en doet zij de volgende adviezen aan de Staatssecretaris van Defensie.

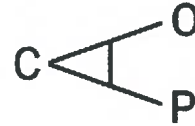

1. Het onderzoek heeft voldoende aangegeven dat, met name in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw, er op alle defensielocaties mogelijke gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan chroom-6 kunnen zijn geweest, niet alleen op de POM-locaties. En net als op de POMS-locaties waren de beschermende maatregelen tegen blootstelling aan chroom-6 op alle defensielocaties in die periode onvoldoende. In de jaren '90 is dit verbeterd, met nog wel grote verschillen tussen de defensieonderdelen en verschillende locaties. Vanaf het begin van de 21^e eeuw werd steeds meer voldaan aan de wet- en regelgeving.

Met de in dit rapport beschreven resultaten kan worden aangegeven of een (oud-)werknemer van Defensie mogelijk ziek is geworden door blootstelling aan chroom-6 tijdens het werk bij Defensie. Het onderzoek biedt voldoende basis voor de uitbreiding van de Uitkeringsregeling.

De Paritaire Commissie adviseert daarom de bestaande Uitkeringsregeling uit te breiden zodat ook de (oud-) medewerkers en hun nabestaanden van alle defensie locaties er aanspraak op kunnen maken. De uitkeringsregeling moet eenvoudig en laagdrempelig zijn en moet zodanig zijn opgesteld dat de uitvoering zo praktisch mogelijk, zonder niet-noodzakelijke administratieve handelingen of nader onderzoek, kan worden uitgevoerd. De regeling moet recht doen aan het leed dat (oud-) medewerkers door hun gezondheidsproblemen mogelijk als gevolg van blootstelling aan chroom-6 hebben ondergaan.

2. Op basis van de ingevulde vragenlijsten zijn geen signalen gevonden ten aanzien van tegenstrijdigheden of onduidelijkheden die volgens de onderzoekers aanleiding geven tot nader onderzoek. Er is weliswaar gebrek aan systematische informatie over de aanwezigheid en het gehalte van chroom-6 in de verf die op het materieel zit of zat, maar de verwachting is dat nader onderzoek hiernaar weinig nieuwe inzichten zal opleveren. De Paritaire Commissie adviseert daarom, op basis van de RIVM bevindingen, om geen verder onderzoek te doen. Indien een individuele (oud-)medewerker aangeeft andere taken met mogelijke blootstelling aan chroom-6 te hebben uitgevoerd, lijkt het zinnvoller om dit per geval te beoordelen.
3. In lijn met eerdere adviezen naar aanleiding van het POMS-onderzoek adviseert de Paritaire Commissie ook nu om veel aandacht te geven aan de praktische uitvoering van de Uitkeringsregeling en de nazorg voor de (oud-) medewerkers die ziek kunnen

zijn geworden door chroom-6 en hun nabestaanden. De nazorg die nu al wordt geboden aan de (oud-) medewerkers van de POMS locaties moet worden gecontinueerd en uitgebreid naar (oud-) medewerkers en nabestaanden van alle defensielocaties.

4. De Paritaire Commissie heeft met instemming geconstateerd dat de aandacht bij Defensie voor de arbeidsomstandigheden en het werken met gevaarlijke stoffen in de afgelopen jaren is geïntensiveerd. Er is een duidelijke verbetering maar het kan altijd nóg beter. De ambitie van Defensie moet zijn om de blootstelling aan gevaarlijke stoffen zo veel mogelijk te reduceren en daardoor het aantal ziektegevallen terug te dringen; uiteindelijk tot nul. De Paritaire Commissie adviseert met nadruk om de gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan álle gevaarlijke stoffen verder terug te dringen.
5. Net als bij het POMS-onderzoek blijkt dat (oud-)medewerkers beroepsmatig aan veel meer gevaarlijke stoffen zijn blootgesteld dan alleen chroom-6. Uit reacties van (oud-)medewerkers blijkt dat velen ook meer aandacht willen voor de andere gevaarlijke stoffen.
De opdracht van de minister aan de Paritaire Commissie betrof chroom-6 en CARC. Het is volgens de Paritaire Commissie ondoenlijk om blootstelling aan alle gevaarlijke stoffen in het verleden op dezelfde manier te onderzoeken als met chroom-6 is gedaan. De Paritaire Commissie adviseert Defensie om voor de benodigde expertise aangaande beroepsziekten en gevaarlijke stoffen aansluiting te zoeken bij de maatschappelijke initiatieven als resultaat van de aanbevelingen van de Commissie Heerts, zoals het nog op te richten Landelijk Expertise Centrum.
6. De Paritaire Commissie zal nog een aantal resttaken die samenhangen met het chroom-6 onderzoek zorgvuldig afronden. Daarnaast is de Paritaire Commissie bereid om nog een aantal activiteiten op zich te nemen. Te denken valt dan aan het delen van de in de afgelopen zes jaar opgedane kennis op het gebied van onderzoek naar de gezondheidsrisico's als gevolg van blootstelling aan gevaarlijke stoffen. Dit is bijvoorbeeld al gedaan bij de totstandkoming van het rapport "Stof tot nadenken" van de Commissie Heerts en de betrokkenheid bij de verdere uitwerking van de aanbevelingen van deze Commissie.
